

izdavač LOM / Beograd • za izdavača / oprema Flavio Rigonat
štampa Caligraph / Beograd • tiraž 500 • Beograd / 2025.

ISBN 978-86-7958-383-3

FJODOR DOSTOJEVSKI
DNEVNIK PISCA

SAN SMEŠNOG ČOVEKA

priredio
Flavio Rigonat

L O M

BEOGRAD / MMXXV

naslov originala

Федор Михайлович Достоевский
Один из главнейших современных вопросов
Сон смешного человека ▪ Старые воспоминания

Санкт Петербург, 1877

preveli s ruskog
Nikola Milošević
Koviljka Milić*

---

* Nikola Milošević preveo je „Jedno od najvažnijih pitanja našeg doba“ i „Stare uspomene“, a Koviljka Milić „San smešnog čoveka“.

- 07 JEDNO OD NAJVAŽNIJIH
PITANJA NAŠEG DOBA
- 47 SAN SMEŠNOG ČOVEKA
- 89 STARE USPOMENE

JEDNO OD NAJVAŽNIJIH PITANJA
NAŠEG DOBA

Moji su čitaoci možda već primetili da se ja u toku godine kako štampam svoj *Dnevnik pisca* sve više trudim da što je moguće manje govorim o tekućim zbivanjima u ruskoj književnosti, i da, ako sebi i dozvolim po koju reč na tu temu – to činim nekim svečanim i pohvalnim tonom. Ali u tom mom dobrovoljnom uzdržavanju ima neke nepravde! Ja sam pisac i pišem *Dnevnik pisca*, pa, prema tome, ja sam se i zanimao, više nego bilo ko drugi tokom ove godine, za ono što se pojavljivalo u književnosti: kako onda sakriti one svoje, možda najsnažnije utiske? „I sam je“ – reći će mi – „pisac-beletrist i, prema tome, svako njegovo rasuđivanje o beletristici, osim onih bezuslovnih pohvala, može da bude primljeno kao pristranost; pa zar da se govori samo o starim po-

javama. . . “ – eto, takva moguća razmišljanja su me zaustavila.

Pa ipak, rizikovaću, i ovog puta ću narušiti ovakav način razmatranja. Istina, neću govoriti ni o čemu što je iz domena kritike ili čiste beletristike, osim u slučajevima kad je to potrebno, onako „povodom“. Evo, povod je sada tu. Stvar je u tome što mi je pre mesec dana došla u ruke jedna ozbiljna i karakteristična stvarčica koju sam pročitao s čuđenjem i divljenjem, jer nešto ovako ozbiljno i ovakvih razmera nisam odavno očekivao u beletristici. Kod pisca koji je umetnik u najvećoj meri, beletrista prvog reda, pročitao sam tri-četiri stranice stvarnih „živih aktuelnosti“ – sve što je najvažnije u vezi s našim ruskim tekućim političkim i socijalnim problemima, sve kao skupljeno u jednu tačku. I, što je najvažnije – sa svim najkarakterističnijim nijansama našeg pravog trenutka, baš onako kako se u ovom trenutku taj problem kod nas postavlja, postavlja i ostavlja nerešen. Govorim o onih nekoliko stranica

iz „Ane Karenjine“ grofa Lava Nikolajeviča Tolstoja, u januarskom broju *Ruskog vesnika*.

O samom tom romanu u celini reći ću samo nekoliko reči, i to u obliku neophodnog predgovora. Ja sam, kao svi mi, još davno počeo da ga čitam. U početku mi se veoma dopao, a zatim, pak – iako su mi se pojedinosti sviđale da nisam mogao da se odvojim od njih – roman mi se u celini manje svideo. Sve mi se činilo da sam to već negde čitao, možda u „Detinjstvu i dečaštvu“ tog istog grofa Tolstoja, ili u njegovom „Ratu i miru“, i da je sve to tamo bilo nekako svežije. To je ista priča o ruskoj plemićkoj porodici, iako, naravno, siže nije isti. Likovi, kao što je na primer Vronski (jedan od junaka romana), koji jedino znaju da govore o konjima i koji čak i nisu u stanju da govore o nečemu drugom osim konja – bili su, naravno, zanimljivi ako poznajemo taj tip, ali oni su monotoni i vezani samo za svoju kastu. Izgleda, na primer, da je ljubav „tog ždrepcu u mundiru“, kako ga je nazvao jedan moj

prijatelj, mogla da bude prikazana samo u ironičnom tonu. Ali kad je autor počeo da me ozbiljno uvodi u unutrašnji svet svog junaka bez ikakve ironije, meni je sve to postalo čak i dosadno. A onda, odjednom, sva moja preubeđenja su otpala. Otvara se scena smrti junakinje (ona je kasnije ozdravila) – i ja sam shvatio suštinski deo autorove zamisli. U samom središtu tog malog i oporog života, pojavila se velika i večna životna istina, i ona je u trenutku sve ozarila. Ti sitni, ništavni i lažljivi ljudi postali su odjednom pravi i pravedni ljudi dostojni ljudskog imena – i sve je to nastupilo pod pritiskom prirodnog zakona, zakona ljudskog umiranja. Nestao je njihov oklop, i pojavila se sama njihova istina. Poslednji su postali prvi, a prvi (Vronski) odjednom su postali poslednji, izgubili su oreol i ponizili se, ali, ponizivši se, postali su neuporedivo bolji, dostojniji i stvarniji nego što su bili onda kad su bili među prvima. Mržnja i laž progovorili su rečima ljubavi i praštanja. Umesto glupih

svetovnih shvatanja, došlo je čovekoljublje. Svi su oprostili jedni drugima. Pripadnost staze i isključivost odjednom su nestali, tako nešto nije se više moglo zamisliti, i ovi papirnati ljudi počeli su da liče stvarnim ljudima! Nije više bilo krivih: svi su sebe bezuslovno okrivili, i na taj način su odmah sebe opravdali. Čitalac je mogao da oseti da postoji životna istina kao nešto najrealnije i najneminovnije, istina u koju valja verovati, osetio je da je ceo naš život i sve naše nevolje, kako one najsitnije i ponižavajuće, isto tako i one koje smatramo nečim uzvišenim – kako je sve to ništavna umišljena taština koja pada, nestaje u trenutku kad se pojavljuju istine života, nestaje ne pružajući čak ni otpora. Najvažnije je ono ukazivanje da takav moment zaista postoji, mada se retko javlja u celini sasvim jasno, a u nečijem životu takav se moment čak uopšte ne javlja. Taj moment je pesnik pronašao i pokazao nam ga je u svojoj svojoj strašnoj istini. Pesnik je pokazao da ta istina zaista

postoji, ne samo kao zapovest verska, ne samo kao ideal, nego baš kao nešto neminovno i očito. Izgleda, to je baš ono što je autor name-
ravao da nam kaže počinjući svoju poemu. Ruskog čitaoca je upravo trebalo podsetiti na tu večnu istinu: mnogi su kod nas počeli da zaboravljaju na to. To podsećanje je dobar postupak od strane autora, da i ne govorimo o tome kako je on sve to učinio kao umetnik izvanredne snage.

Zatim se roman opet otegao i evo, na moje nemalo čuđenje, u šestoj glavi romana naišao sam na scenu koja zaista odgovara na pravu i „živu aktuelnost“ i, što je najvažnije, ta scena nije uvedena namerno i tendenciozno, ona proističe upravo iz same suštine romana. Ipak, ponavljam, to je za mene bilo neočekivano, i prilično me začudilo: takvu „živu aktuelnost“ ipak nisam očekivao. Ne znam zašto, ali nekako nisam očekivao da će autor svoje junake dovesti do takvih „stupova“ – do bezizlaza. Istina, u tom bezizlazu, u tim

krajnjim zaključcima sav je smisao stvarnosti, bez toga bi roman imao nekako neodređen oblik, koji nimalo ne bi odgovarao ni tekućim ni suštinskim ruskim interesima: ponudio bi nam sliku jednog dela života, s namernim ignoriranjem onog što je najvažnije i najsudbonosnije u tom životu. Uostalom, izgleda da sam se sasvim upustio u kritiku, a to nije moj posao. Hteo sam samo da ukažem na jednu scenu. Ništa više – pokazala su se upravo dva lika, i to s one strane koja za nas može da bude karakteristična, tip ljudi kojima pripadaju ovi likovi autor je stavio u tačku koja je za nas najzanimljivija, odatle ih možemo posmatrati u toj ulozi koju oni igraju u naše vreme.

Obojica su plemići, plemići po rođenju i spahije po pripadnosti sloju, i obojica su prikazani kao ljudi iz perioda posle Reforme¹. Obojica su bili „krepodne spahije“, i sada se postavlja pitanje: šta je ostalo od tih plemića

---

¹ Oslobođenje kmetova u Rusiji 1861. godine. *Prim ur.*

kao plemića posle Reforme? Pošto je takav tip dosta poznat i neobično često se sreće, autor je delimično i odgovorio na pitanje. Jedan od njih je Stiva Oblonski, egoist i prefinjeni epikurejac, žitelj grada Moskve i član Engleskog kluba. Na takve ljude obično gledaju kao na nevine i mile *jouisseurs*², kao na egoiste prijatnog izgleda koji nikome ne smetaju, kao na ljude duhovite, koji žive za svoje zadovoljstvo. Takvi ljudi često imaju brojnu porodicu, sa suprugom i decom se ophode nežno, ali ne misle mnogo na njih. Oni veoma vole lake žene, ali, naravno, iz pristojnijeg reda. Nisu mnogo obrazovani, ali vole raskoš, umetnost, vole o svemu da razgovaraju. Posle Reforme, takav je plemić odmah shvatio o čemu je reč: on je izračunao da će njemu u svakom slučaju ostati još dovoljno pa, prema tome – čemu da se menjam, i tako – *apres moi le deluge!*³ On se ne op-

---

² Čovek koji traži uživanja (franc.). Prev.

³ Posle mene potop (franc.). Prev.

terećuje razmišljanjem o sudbini supruge i dece. Zahvaljujući ostatku imetka i vezama, on je pošteđen sudbine „crvenog puba“⁴; međutim, ako bi se desilo da njegova imovina počne da propada i da više ne bude u prilici da prima platu bez rada, možda bi i pristao da bude neki takav pub, ali upotrebio bi svu snagu uma, koja je često besprekorna, da bar postane neki svetski, otmeniji i pristojniji pub takve vrste. U staro vreme, naravno, kad je trebalo platiti dug u kartama ili platiti ljubavnici, on je, događalo se i tako, davao svoje ljude u vojnike⁵, ali te ga uspomene sada nisu mučile, on je na njih već sasvim zaboravio. Iako je aristokrata, on do svog plemićkog zvanja ne drži

---

⁴ U Rusiji tog vremena (1871-1875) postojala je beskrupulozna kriminalna organizacija »Klub crvenih pubova«, sa većinom članova plemićkog poreklom i jednom delom bogatih trgovaca; čak je i knez Dolgorukov iz sveta visoke aristokratije bio član; reč je uglavnom bila o prevarama i falsifikovanju dokumenata, ali bilo je i ubistva. *Prim ur.*

⁵ A vojska se služila i do 25 godina. *Prim ur.*

mного, a posle ukidanja kreposnog prava – on smatra da toga više i nema: među ljudima za njega postoje čovek-favorit, zatim činovnik, počinjući od izvesnog čina, i bogataš. Vlasnik železnica i bankar postali su sila, i on je odmah s njima uspostavio odnose i prijateljstvo. I razgovor je počeo tako što mu je Ljevin, njegov rođak i takođe spahija (ali spahija drugog tipa, koji živi na svom imanju) prebacio što odlazi vlasnicima železnica na njihove ručkove i praznike, što posećuje te dvolične ljude koji su, po Ljevinovom mišljenju, štetni. Oblonski ga zajedljivo opovrgava. Uopšte, među njima, otkako su postali rođaci, postoje nekakvi odnosi puni zajedljivosti. To je u našem veku tako – nitkov koji protivreči plemenitom čoveku uvek je jači, jer on ima dostojanstven izgled koji mu obezbeđuje zdrav razum, a plemenit čovek koji podseća na idealistu ima izgled lakrdijaša. Razgovor se vodi u vreme lova, letnja je noć. Lovci su zanoćili u seoskom ambaru i spavaju na senu. Oblonski dokazuje da prezir

prema vlasnicima željeznica zbog njihovih intriga, zbog njihovog brzog bogaćenja i prigrabljivanja koncesija, zbog njihovog upuštanja u preprodaje – nema nikakvoga smisla, to su takvi ljudi koji se trude i rukama i umom kao i svi drugi, i na kraju, kao rezultat – oni nam obezbeđuju železničku prugu.

– Svaki dobitak koji ne odgovara uloženom trudu – nije poštena stvar – kaže Ljevin.

– Ali ko će odrediti šta je odgovarajući trud? – nastavlja Oblonski. . . – Ti nisi odredio granicu između poštenog i nepoštenog truda. To što ja dobijam veću platu nego moj upravnik koji bolje od mene poznaje poslove – zar je to nepošteno?

– Ne znam.

– E pa evo, ja ću ti reći: to što ti dobijaš za svoj rad na imanju višak od, recimo, pet hiljada, a mužik – ma koliko se trudio – neće dobiti više od pedeset rubalja, isto je toliko nepošteno kao i ovo što ja dobijam više nego moj upravnik. . .

– Ne, dozvoli – nastavlja Ljevin. – Ti kažeš da nije pravedno da ja dobijam pet hiljada, a mužik pedeset rubalja: to je istina. To je nepravedno, ja to osećam, ali. . .

– Da, ti osećaš, ali nećeš mu dati svoje imanje – rekao je Stjepan Arkadjevič, rešen da posebno zadirkuje Ljevina. . .

– Ja ne dajem zato što to niko od mene i ne traži, ako bih ja i hteo, ne mogu dati. . . i nemam kome.

– Daj tom mužiku, on neće odbiti.

– Da, ali kako da mu dam? Da odem kod njega i da obavimo prodaju?

– Ja ne znam, ali ako si ti ubeđen da nemaš prava. . .

– Ja uopšte nisam ubeđen. Ja, naprotiv, osećam da nemam prava da dam, i ja imam obaveze i prema zemlji i prema porodici.

– Ne, dozvoli, ako ti smatraš da je takva nejednakost nepravedna, zbog čega onda ne postupiš tako. . .

– Ja i postupam tako, samo u negativnom smislu, u tom smislu što ne želim da povećavam tu razliku u položaju koja postoji između mene i njih.

– Ne, izvini, ali, to je već paradoks. . .

. . . . .

– Tako je to, prijatelju moj. Samo jedno je od toga moguće: ili ćeš priznati da je sadašnje uređenje društva pravedno, i u tom slučaju ćeš braniti svoja prava, ili ćeš priznati da se koristiš neopravdanim privilegijama kao što ja činim, i koristićeš se i dalje time sa zadovoljstvom.

– Ne, kad bi to bilo nepravedno, ti ne bi mogao da koristiš ta blaga sa zadovoljstvom, ili *bar ja ne bih mogao, meni je najvažnije da osećam to da ja nisam kriv. . .* “

II. „GORUĆA AKTUELNOST“

Evo, to je taj razgovor. Složit ćete se već da je to „goruća aktuelnost“, to je čak ono što je najaktuelnije u svim našim aktuelnostima. I koliko tu ima onih najkarakterističnijih, čisto ruskih crta! Prvo, pre nekih četrdeset godina, te su misli i ideje i u Evropi tek bile na početku, nisu ni tamo bili mnogobrojni oni koji su znali za Sen-Simona i Furijea – prve „idealne“ tumače takvih ideja, a što se tiče nas u Rusiji – u celoj Rusiji je tada bilo pedesetak ljudi koji su nešto znali o tom pokretu koji je počeo na Zapadu, u Evropi. I sad odjednom, o tim „pitanjima“ raspravljaju spahije u lovu, na prenoćištu u seoskom ambaru, i to raspravljaju na karakterističan način i kompetentno, tako da je, bar što se tiče one negativne strane problema, sve odlučeno, potpisano bez pogovora. Istina, to su spahije iz viših krugova, oni govore u Engleskom klubu, čitaju novine, prate procese iz novina i drugih izvora; pa ipak, već